

ACTUL DE A ÎNMORMĂNTA COPIII ÎN VATRA ȘI LĂNGĂ VATRA LOCUIŢEI

„Când omul a pornit să-și însemne istoria,
a început epoca vechilor culturi înalte“

(I. LIPS 1958, p. 53)

Lupta pentru viață, dusă în afara casei, este o veșnică bătălie cu lumea înconjurătoare. În mijlocul celor dragi, omul se simte la adăpost, aici el poate să se odihnească lângă vatra caldă. La populațiile primitive, care trăiau într-o lume de obiecte însuflețite și de duhuri ce sălășluiau în toate și în tot, această dorință de a fi apărat împotriva unor puteri necunoscute, este mult mai puternică decât își poate imagina omul modern.

A reconstitui ce semnificație poate avea o vatră sau o casă primitivă, a găsi o semnificație din spațiul geografic în care trăim, dar în care au trăit și străvechile comunități neolitice nu exclude și descifrarea unor gesturi, a unor ritualuri străvechi și o cercetare etno-arheologică.

Casa tradițională românească, locuința, vatra „leagăn și adăpost al vieții de la naștere până la moarte“, constituie expresia unor îndelungate tradiții istorice, a unor tehnici și experiențe, reflectând însăși concepția și modul de viață al locuitorilor (*Bocșe 1996*, p. 163).

Din cele mai vechi timpuri întruchiparea și sufletul casei era vatra, un loc sacru pus sub incidența divinităților feminine și a strămoșilor familiei, neamului sau tribului. Vatra este legată de foc și de pregătirea hranei și, ca atare, este un centru vital și un adevărat sanctuar, unde se cinsteau zeei, unde se aduceau jertfe închinare strămoșilor, păzitorilor casei.

O vatră avea nu numai fiecare casă, ci și fiecare așezare, sat sau oraș. Aici se desfășura viața religioasă, se țineau adunări, judecăți, se primeau soli din altă parte.

Vatra și focul vetrei reprezentau un canal de comunicare între oameni și forțe supranaturale, din acest motiv lângă vatră se făceau vrăji și farmece, aici se spuneau basme, legende, ghicitori. Sacralitatea vetrei e reflectată în numeroase credințe ale poporului român: „Vatra este mama noastră, ne hrănește și ne încălzește“ sau... „Când te apuci să grijești casa, mai întâi vatra să o ungi...“, „cuptorul e păcat să-l strici... Cuptorul se lasă să-l strice ploile“. Investit cu astfel de semnificații majore, cuptorul însemna în același timp simbolul trăinicieii casei, a perenității umane (*Bocșe 1994*, p. 164).

În toate culturile tradiționale, sediul strămoșilor e legat de vatră, de aceea ea joacă un rol important în obiceiurile de naștere, de nuntă sau de înmormântare. Naștere ar reprezenta începutul unui nou sistem de viață cosmică în ipostază terestră, nunta — integrarea acestui sistem alert al vieții pământești, iar moartea — revenirea peregrinului terestru în cosmos, ruperea brutală a corpului uman de mediul lui și catapultarea spiritului în cosmos, aceasta din urmă frustrează uneori încrederea omului în destinul lui (*Vulcănescu 1985, p. 168*).

Obiceiul nașterii pe pământ, lângă vatră s-a păstrat în zonele montane ale Carpaților până la începutul veacului, fiind legat de străvechi culte lunare, neolitice și mai târziu de cele solare, spunea etnoloaga clujeană. Când femeia naștea la munca câmpului, noul născut era dus acasă și așezat direct pe solul familial, de obicei lângă vatră, acolo unde trebuia de drept să vină. Tatăl ridica copilul depus pe vatră, gestul său însemnând recunoașterea paternității și transmiterea forței genetice și magice asupra noului destin (*Bocșe 1996, p. 167*), vatra de foc fiind considerată „... sânul vieții și al familiei“.

Ritualul este urmat apoi de un alt element magic, acela de a nu se da în aceeași zi foc, apă, grâu sau cenușă din vatră vecinilor (pentru a nu se da norocul și sănătatea). Legat de aceleași idei observăm că la negrii herero, din Africa, se îmbină cultul străbunilor cu închinarea la focul sacru din vatra așa-zisului Oruzo, foc întreținut cu lemnul arborelui omumboromboga în care locuiesc sufletele morților (*Lips 1958, p. 55*). Tot la această populație nu este îngăduit nici unui străin să ia foc din vatră.

Pe de altă parte pe locul deceselor violente din afara gospodăriei se amenajează morminte simbolice, obicei neîntâlnit la decesele „firești“ când omul moare „acasă pe perina lui“, cum se spune în popor.

Același rol reparatoriu are și înmormântarea simbolică a pumnului de țărână luată și adusă de pe locul morții năprasnice, departe de țară și de casă. Pentru a evita pericolele viitoare, moartea omului are nevoie de adăpostul sacru al locuinței care echivala cu izolarea sau micșorarea spațiului și cu scăderea intensității luminii. Ungherul cel mai odihnit în interiorul unei case este, întodeauna, colțul sau camera mică. Acesta este spațiul solicitat prin reflex natural la naștere de femeia gravidă, și, în final, dorit de muribund. Un adăpost, indiferent care ar fi acesta, închide alt adăpost: adăpostul pentru sufletul omului era „lumea de aici“, țara, satul, casa, trupul, locul pentru cimitir, mormântul, sicriul și cadavrul.

Locuința era, deci, singurul spațiu unde se putea naște și muri fără ca „sufletele călătoare“ să se rătăcească la venirea lor „aici“ și la plecarea lor „acolo“ și să o apuce pe căi nedorite. Adăpostul, indiferent care ar fi fost acesta, devenea sacru prin practicile sale de întemeiere.

De această idee se leagă, credem, și obiceiul semnalat nouă de Gh. Lazarovici, acela de a depune vâscioare miniaturale în fundația unei locuințe de cult de la Parța, în Platforma 8 (date despre ea *Lazarovici 1985, p. 29—31*).

Înmormântarea în locuință este des practică în neoliticul românesc, mai ales în cultura Starčevo-Criș, la Gura Baciului (*Lazarovici—Maxim 1995*, p. 181—197), Trestiana (*Popușoi 1980*, p. 129—130 la M6, M9) sau Gornea (*Lazarovici 1977*, p. 23), dar acestea sunt morminte de adulți și se leagă de cultul morților și al strămoșilor.

Casa veche românească funcționa cu intrări și ieșiri ale sufletelor aparținătoare aceleiași spițe de neam: veneau prin naștere copii, nepoții și strănepoții și plecau prin moarte moșii și strămoșii. Rațiunea de a exista a casei, era hotărâtă, în ultimă instanță de jocul venirilor și plecărilor. Rămasă pustie, prin stingerea spiței de neam, casa se transformă într-un cuib al spiritelor malefice, al strigoilor proveniți din anumiți locuitori ai săi. De aceea, când casa rămânea pustie se considera că aceasta și-a încheiat menirea pentru care a fost întemeiată și trebuia distrusă sau supusă unor rituri de purificare (*Ghinoiu 1991*, p. 169).

Am subliniat acestea pentru a prezenta un gest, o semnificație, o analogie etnografică pentru o situație arheologică descoperită recent. Pe șantierul arheologic de la Zau de Câmpie (*Lazarovici—Lazăr—Bindea 1996*), din vara anului precedent, au fost descoperite mai multe morminte de copii, resturi de morminte, depuse în vatra casei, în podeaua locuinței.

Așezarea neolitică de la Zau de Câmpie aparține neoliticului dezvoltat din Transilvania, complexului cultural Cluj—Cheile Turzii—Lumea Nouă—Iclod (*Lazarovici 1977*, p. 100—121).

Încă din straturile inferioare, aproape în fiecare podea de locuință au fost descoperite resturile unor schelete de copii între 1—3,5 ani. Nu vom face nici o descriere detaliată a lor, aceasta urmează a fi prezentate pe larg în raport și în monografie de către coordonatorii săpăturilor. Mormintele au ieșit în sectorul pe care l-am supravegheat noi. Dorim să mulțumim pe această cale coordonatorilor pentru îndrumarea și bunăvoința de a ne oferi să prezentăm aceste informații inedite.

Mormântul 1. Sunt resturile unui schelet aflate în colțul de SE al secțiunii 6 pe podeaua locuinței 1. De la acesta a fost prins doar o parte ce intra în secțiune, restul se afla în profil și în colțul săpăturii.

Mormântul 2. Acesta se afla în perimetrul locuinței 3. Era orientat NS cu privirea spre nord. Scheletul este în poziție întinsă pe spate cu picioarele ușor chircite. Brațul stâng era sub bazin, lângă torace, antebrațul lipsă. Inventarul funerar era compus din două vase: un picior de cupă, un bol deasupra umărului stâng. (*Fig. 1*).

Părți din mormântul 3 se aflau în perimetrul platformei 10, la nivelul dărâmăturilor, unde a fost prinsă o bază de craniu, la nivelul chirpiciului, fără a fi alte urme osteologice.

Mormântul 4. În marginea caroului D4 (spre sud) au fost descoperite resturile unui sugar, cu oasele bine păstrate. Din păcate a fost distrus la descoperire, încât nu sunt observații cu privire la poziția sa. Mormântul se afla în perimetrul locuinței 9.

Mormântul 5. În perimetrul locuinței P 8a; scheletul a fost tăiat de la brâu în jos de groapa de fundație a locuinței 8b. Schelet de copil în poziție întins pe spate, probabil o fetiță ce a avut un șirag de

mărgele la brâu, distrus de groapă iar mărgelele Scheletul se afla între vatră și perete.

Mormântul 6. În colțul locuinței P 11 au fost găsite resturile unui schelet cu oasele bine păstrate, distrus de șanțul locuinței 11a.

Mormântul 7. În zona gropii 9 sau a P 54 (poziție stratigrafică discutabilă), au fost descoperite resturi de oase umane (copil) aflate în podeaua locuinței, imediat sub nivelul de călcare. (Fig. 2).

O caracteristică comună a tuturor descoperirilor de schelete sau resturi de la schelete de copii a fost:

- resturi de schelete de copii;
- depunerea lor în podeaua locuinței;
- situarea lor în vecinătatea fie a unor vetre (M3, M5);
- situarea lor în vecinătatea peretelui, a șanțurilor de perete sau a unui stâlp (M1, M4, M5, M6);

Așadar, avem de a face cu copii din prima vârstă (sugari și preinițiați). Fiind vorba de trei clare schelete de sugari, pentru care căutăm analogii și obiceiuri legate de naștere, de semnificația ei, de riturile legate de acesta, de naștere, de moarte, de case, de vatră, de pământul casei sau vetrei.

Morminte de copii sunt puține și datele despre ei nu sunt prea clare. Se vorbește de: morminte de copil ciopârțit (*Nestor 1957* (31), p. 62): la Cârcea resturi ale unui schelet de copil au fost despuse de o vatră (*Nica 1990; Lazarovici—Maxim 1995*, p. 190).

Nașterea (spune un cunoscut etnolog), primul contact al noului venit cu familia și moartea, ultima întâlnire al celui plecat cu cei rămași, cu alte cuvinte „... plecarea spre neîntoarcere...” (*Bocșe 1996*), solicitau rituri speciale de „reparare” dacă aceste unice evenimente din viața omului se desfășurau în afara spațiului consacrat al locuinței.

Aceeași semnificație este dată incendiului caselor din cultura Starcevo-Criș de la Gura Baciului (*Lazarovici—Maxim 1995*, p. 176—179, 182—183), la moartea defunctului, cult legat de părăsirea colibeii.

Capătul drumului mitic, care lega lumea „de aici” cu lumea „de dincolo”, pe care se realizează acest *dute-vino* al sufletelor, începe cu casa. Aici sunt prezente, atât la naștere, cât și la moarte, divinitățile necruțătoare: copilul vine în existență asociat de ursitori, mortul pleacă în post-existență asistat de Zori. Atât în epoca neolitică cât și la indoeuropeni, în imperiul morții se găsește și izvorul vieții. De aceeași idee se leagă depunerea capului de piatră de la Gura Baciului (*Lazarovici—Maxim 1995*, p. 187).

Obiceiurile și credințele prezente în casă se formează în trei orizonturi suprapuse, sub forma unui arbore uriaș: tulpina care, prin obiceiurile legate de ușă, pereți, ferestre, vatră, sobă face legătura între coroana arborelui încărcată cu obiceiurile dedicate podinei, grinzilor, acoperișului și ramificația rădăcinilor adică cu obiceiurile solicitate a fi împlinite pe pragul și podeaua casei, pe solul și subsolul familial (*Ghinoiu 1991*, p. 169).

În societățile arhaice locuința este o „*imago mundi*”, adică orice muncă de construcție reproducea simbolic cosmogonia. Ușa locuinței

desparte mediul deschis extern de mediul închis intern. La Parța, în fundațiile stâlpilor intrării de vest din sanctuarul 2 au fost depuse o figurină zoomorfă și un vas simbolizând un arici. Acestea se leagă de culte menite a feri casa de rele, în acest caz casa sfântă, de spiritele malefice ce ar încerca să se strecoare pe sub prag (informație Gh. Lazarovici).

După trecerea peste prag se ajunge în interior, la locul unde s-a bătut parul de întemeiere. Aici se amenajează vatra liberă, având de cele mai multe ori deschizătura spre ferestre, iar coloana fumului ce se înalță de aici forma acel „axis mundi“ indoeuropean care unea pământul cu cerul intersectând adăpostul uman.

Chiar dacă nu au fost aduse suficiente argumente privind semnificația mormintelor de copil depuse în podeaua casei, în vatra casei, am dorit să semnalăm cercetărilor etno-arheologice aceste opinii. Copiii, dacă nu au fost încă inițiați, aparțin familiei casei și nu comunității.

BODEA MONICA

PRESCURTĂRI ȘI BIBLIOGRAFIE

- Bodea 1996 Monica Bodea, *Gestul de a înmormânta copiii în vatra și lângă vatra locuinței*, comunicare la Simpozionul al VI-lea de Etnoarheologie, Iclod, octombrie 1996.
- Bocșe 1994 Maria Bocșe, *Vatra de foc în practicile rituale ale vieții de familie în satul românesc din Transilvania*, în *Studii și comunicări de etnologie*, Sibiu, p. 163—171.
- Bocșe 1996 Maria Bocșe, *Veșmântul — punte și dar de pomenire în riturile funerare românești din Transilvania*, în *Istoria și tradiția în spațiul românesc*, Sibiu, p. 90—108.
- Ghinoiu 1991 I. Ghinoiu, *Casa românească — repere etnografie și arheologice*, în *Thraco-Dacica XII*, 1991, p. 167—171.
- Lazarovici—Maxim 1995 Gh. Lazarovici, Zoia Maxim, *Gura Baciului*, Cluj-Napoca, 1995.
- Lazarovici 1977 Gh. Lazarovici, *Gornea — Preistorie*, Reșița, 1977.
- Lazarovici 1985 Gh. Lazarovici, Zoia Kalmar, Fl. Drașovean, Adrian S. Luca, *Complexul neolitic de la Parța în Banatica*.
- Lazarovici 1991 Gh. Lazarovici, *Complexul Cluj—Cheile Turzii—Lumea Nouă — Iclod*, în *Cultura Vinca în România*, Timișoara, 1991, p. 100—121.
- Lazarovici—Lazăr—Bindea 1996 Gh. Lazarovici, V. Lazăr, Diana Bindea, *Ofrande de carne la Zau de Câmpie*, comunicare la Simpozionul al VI-lea de Etnoarheologie, Iclod, octombrie 1996.
- Lips 1958 I. Lips, *Obârșia lucrurilor*, București, 1958.
- Nestor 1957 I. Nestor, *Raport despre sondajele de la Let—Várhegy*, în *Materiale*, 3, 1957, p. 59—62.
- Nica 1990 M. Nica, în *Arhivele Olteniei*, 5, 1990.
- Popușoi 1980 Eugenia Popușoi, *Săpăturile arheologice de la Trestiana*, în *Cercetări istorice*, XI, 1980, p. 107—133.

- Sârbu 1996 V. Sârbu, *Sacrificii și înhumări rituale de oameni și animale în/sub locuințe din lumea tracică în sec. X. a.Cr.-sec. III p. Chr. (Pornind de la legenda Meșterului Manole)*, in *Istorie și tradiție în spațiul românesc*, Sibiu, 1966, p. 7—21.
- Vulcănescu 1985 R. Vulcănescu, *Mitologia română*, București, 1985.

THE SEMNIFICATION OF CHILDREN BURIAL CUSTOM IN THE HEARTH AND NEAR THE DWELLING'S HEARTH

(Summary)

We have tried, by this work, to draw a conclusion on the basis of some explanation on the situation of the etno-archaeological researches related to the sacred character of the hearth and tot the rituals which take place around it, inside the house, and the mark it leaves on the conceptions and the mentality of the past and present times.

The burial of the children into the hearth and near the hearth of the dwelling required the existence of practices to every community. The discoveries from the neolithic settlement from Zau de Câmpie consist, we tink, on impulse given for the future researches in this field.

In the area researched with this occasion in this settlement were discovered seven graves which, by their characteristics, know a series of analogies with other geographical zone researches entirely, or partially and signalled by the authors of the diggings (Cârcea, Gura Baciului).

A common trit to these discoveries were: their location near the hearth or near the wall of the dwelling, of the trench of the wall, or near a pillar, their depositing into the floor of the building.

Fig. 1. Resturi de schelet de copil aflate în podeaua locuinței nr. 3

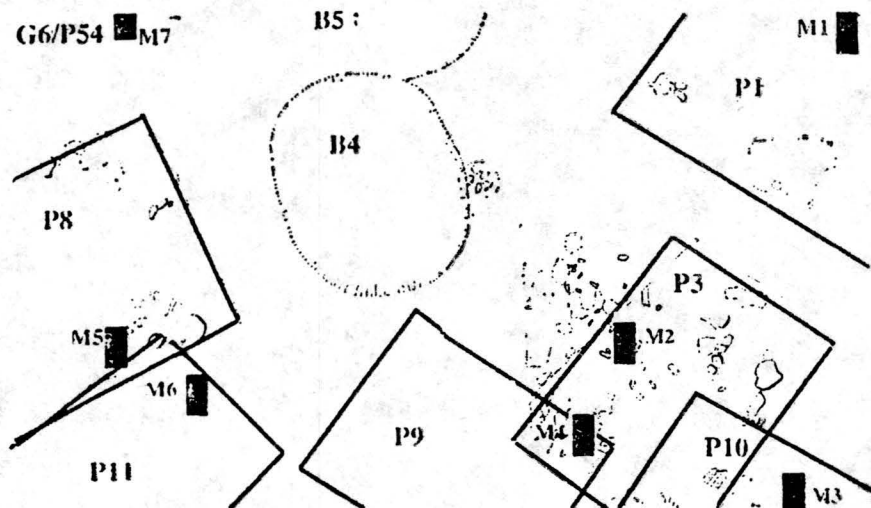

Fig. 2. Schiță a săpăturii cu plasarea gropilor, mormintelor și locuințelor.